

nosti lidského života sakrálními skutečnostmi, tedy značně odlišné faktory od těch, které byly spojovány s náboženskou změnou v osové době. Platí-li Štampachova úvaha, znamená to, že původní paradigmatická změna 6. století př. Kr. nesená myšlenkou kritické sebereflexe, antropologickým obratem a etizací vrcholí a současně končí destrukcí toho typu náboženskosti, jenž sama navodila (konkrétními projevy destrukce jsou novověká sekularizace, odcírkevňení, moderní skepse). Současnost by tudíž mohla opětovně být dobou střídními paradigm. V Kuhnově teorii vědeckých revolucí předchází vystřídnání paradigm období, kdy se hromadí tzv. anomálie, tj. jevy, které předchozí paradigma neumí vysvětlit a které nakonec vedou k nutnosti jeho odstranění. Religionistický a nábožensko-filosofický výzkum nové religiozity, ateismu a náboženského sektářství sice musí začínat deskriptivou jejich konkrétních forem, otázce po paradigmatických anomáliích, jež vedou k jejich vzniku a kulturní valorizaci, však uniknout nemůže. Štampach – a v tom není zdaleka sám – sice podává přesně obraz nové religiozity a tzv. sekt, se všemi výčty, znaky, rysy a dalšími vnějšími charakteristikami, avšak na otázku „proč“, jež by mohla být pomocně formulována jako otázka po anomáliích, na něž dosavadní náboženské paradigma neumí reagovat, neodpovídá. Mimochodem, neodpovídá proto, že takovou otázku ani neklade; tím se z této polemiky stává více koncepční záležitost.

Celkově pro mě není lehké Štampachovu novou knihu hodnotit. Je to jeho dosud nejrozsáhlejší a zřejmě i nejdůkladnější práce o náboženstvích, a tomu též odpovídala recenzentova očekávání. Nemohu říci, že by se naplnila. Štampach – jak jsou jeho čtenáři zvyklí – se snaží být nanejvýš přesný, korektní, čtivý, citlivý, informativní, přehledný a inspirativní, pokud jde o věcné podání látky. Metodicky a koncepčně mě však dezorientoval; *Náboženství v dialogu* se s religionistikou mjíj v elementárních kritériích (nemyslím, že bych byl příkladem nesnášenlivého religionistického puristy, ale řada Štampachem otevřených otázek – nejen ta po pravém a nepravém náboženství – slouží v dnešních učebnicích dějin religionistiky již

jen jako ilustrace dávno překonaných vývojových etap a ukázka toho, kudy cesta nevede), a příliš nesouhlasím ani se sebezapařením této knihy jako práce mezioborové. Mezioborovost chápu jako využití poznatků a metod přinejmenším dvou vzájemně nezávislých oborů, jehož smyslem je dosáhnout další úrovně poznání, vyšší, než jakou by umožňovaly dosáhnout poznatky a metody v rámci jednoho z dotyčných oborů. V žádné z dvanácti kapitol recenzované knihy jsem takové poznání nenalezl: mezioborovost této knihy znamená spíše to, že poznatky jednoho oboru (religionistiky) jsou ideově uváděny „na pravou míru“ stanovisky teologie. Respektuji a cením si toho, že přitom dochází k posunování vnitřních hranic katolického myšlení, že se např. zvyšuje práh katolické tolerance k vědním poznatkům o náboženstvích. Nemohu ale respektovat, že tím religionistika dělá krok zpět: do doby získávání nezávislosti na teologii, nebo někam, kde její místo není: ke svému zpodobnění s teologií náboženství.

BŘETISLAV HORYNA

Jan Jandourek – Tomáš Halík, Ptal jsem se cest,

Praha: Portál 1997, 287 s., obr. příl.

Ve středu pozornosti knihy je kněz, profesor Karlovy univerzity a rektor univerzitního kostela Nejsvětějšího Salvátora v Praze Tomáš Halík (*1948), který podle dotazů svého mladšího přítele Jana Jandourka (*1965) vypráví o svém životě, o hledání víry, o cestě ke kněžství, ale také o svých triumfech a zklamáních, která ho potkala. Text je psán kultivovaným jazykem a nepochybně věrohodně vypráví o konverzi bystrého studenta, který si byl vždy vědom jisté výlučnosti a tušeného „poslání“.

V knize se kříví mnoho rovin. Lze ji číst očima filozofa, sociologa, psychologa, religionisty, ale je i dokumentem doby, je výpovědí o postojích katolické církve v Čechách, o ekumenismu i o úrovni katolického vysokoškolského studia v Praze.

Protože časopis *Religio* je odbornou revuí pro religionistiku, omezíme náš zorný úhel tímto směrem. Pro religionistu je důležité sledovat Halíkovu konverzi jako fenomén moderních kulturních dějin a jako tázání po smyslu bytí směřující ke katolicismu, moderně oplodněného fenomenologií a zvroutnělého středověkou a barokní mystikou. T. Halík se v mnohém pohodlnému staromilství vymyká, ale svým zdůrazňovaným non-konformismem chce vědomě posloužit církvi, aby prokázal její tolerantnost a široce otevřenou náruč.

Religionisty nejvíce zaujmou Halíkovy názory o religionistice, kterou přednáší na Filozofické fakultě UK v Praze. Odmítá pozitivistický ideál, kdy jsou náboženství studována v chladném odstupu, ale i fundamentalismus, který je neschopen překročit hranice konfesionalismu. Horuje pro poučební vhled, který předpokládá osobní náboženskou zkušenost. Ptá se: což by mohl být člověk muzikologem bez hudebního sluchu?

Tu by se bylo možno přít. Co rozumíme pod pojmem náboženská zkušenost? Náboženská sebetranscendence člověka je natolik zřejmá ve všech historických i současných kulturách, že se obvykle považuje za antropologickou konstantu. Jde však o jednostranný pohled. Je již otázka po smyslu lidského bytí nutně náboženskou? Na rozdíl od T. Halíka soudíme, že nikoliv. Souhlasíme s názorem B. Horyny (*Úvod do religionistiky*, Praha 1994; dále Horyna 1994), že tato otázka není sama o sobě již náboženstvím. Spíše jde o start, předpoklad pro další hledání odpovědí. Některé jsou otevřené, „bezcílné“ a vytvářejí proto prostor vědě a umění, jiné směřují k definitivním a uceleným odpovědím a nárokují si „statut pravdivosti“ (potud Horyna 1994). T. Halík jakoby „rozumí“ oběma proudům, ale jako křesťan jde ve skutečnosti druhou cestou. Nezdá se, že by pro něho bylo náboženství výsledkem lidské touhy po překračování dosažených horizontů, že by nemělo atributy *Zjevení*.

O *religionistiku*, kterou T. Halík přednáší na pražské filozofické fakultě, se zajímal již během své teologické průpravy a později při krátkodobém postgraduálním studiu na Lateránské univerzitě v Římě. V pražských přednáškách opírá koncepci svého oboru o filozofii náboženství a prosazuje fenomenolo-

gický a hermeneutický přístup; inspiroval se dílem M. Eliadeho a P. Ricoeura, aby se zdaleka vyhnul zastaralé pozitivistické „srovnávací vědě náboženské“. Religionistika však musí pracovat s fakty a používat metod, které umožňují fakta v jejich dobovém kontextu studovat a vykládat. V Halíkově přístupu cítíme jisté podcenění komparatistiky a absenci religionisticky pevného bodu, od něhož se může všechno zkoumání odvíjet. Pro věřícího křesťana (přes všechno vzdělání) je asi obtížné připustit, že náboženství jako strukturovaná výpověď o světě je *lidským* fenoménem souvisejícím s kulturním kontextem doby a jako takové přístupné vědeckému poznání. Religionistika není filozofii náboženství a nemůže ani uvádět do problémů psychologie víry. Jde o vědu, pro niž je předmětem množina náboženství jako jev člověka a pevná součást kulturních dějin. Její metodou není víra nebo „vcitování“, ale popis a analýza náboženských jevů, jejich historické řazení a komparace, strukturální rozbor, analýza vyjadřování, sémiotika. Religionista tedy pracuje běžnými historicko-filologickými metodami a osobní víra by neměla v těchto souvislostech hrát žádnou roli. T. Halík se distancuje od pozitivistické religionistiky, ale religionistika tuto podobu dnes nemá (bylo by to dobývání se do otevřených dveří), třebaže vyžaduje při výkladu náboženských zkušeností osvojit si metodický postoj empirické nepředpojatosti (Horyna 1994) a neopouštět ho. Moderní religionistika dobře ví (nepochybně i T. Halík), že náboženství nelze zkoumat jednostranně („pod mikroskopem“), ale že jde o složité procesy s mnoha vazbami a souvislostmi, kde by se vymstila každá jednostrannost.

T. Halík není jen religionistou, ale i teologem. Zatímco religionista nezkoumá a nehodnotí „pravdy“, které pro sebe nárokují jednotlivá náboženství, teolog zamýšlí intelektuálně reflektovat boží sebesdílení (*Zjevení*). Religionista respektuje tento záměr, ale sám interpretuje tzv. *Zjevení* v jiném, tj. nenáboženském kódu, v jiných (tj. kulturně-historických) souvislostech. Zde se religionista a teolog dostávají do konfliktu a musí se rozhodovat. Ani vtipná teze „teolog je profesionální pochybovač“, kterou T. Halík přejímá a šíří, nemůže zastřít příkop mezi oběma cestami. Vždyť profesionálním po-

chybovačem je každý vědec, který traktuje zodpovědně svou disciplínu.

Co však v knize, dotýkající se tolika živých problémů, vadí? Snad až příliš do popředí vystupující autorovo *ego*, které se sice obratně skrývá, ale přesto dominuje. V Halíkově cestě do lůna katolické církve a v jeho konfliktech se zrcadlí různá pojetí víry a teologických postojů a je věcí svědomí a vkusu, jak tyto jemnosti prezentovat. Příslušná odpověď patří teologům. Nás zajímá T. Halík jako vysokoškolský učitel religionistiky, oboru, který zatím nedisponuje, *sensu stricto*. Žádnými (snad s výjimkou J. Hellera) řádně vzdělanými pedagogy. Halíkova strmá akademická kariéra může být proto dobrým příkladem toho, jaké vážnosti se dnes religionistika těší, ale i dokladem mimořádné Halíkovy „obratnosti“ a cílevědomosti.

T. Halík byl (podle textu knihy soudě) výjimečným dítětem i zvědavým studentem, který v dobách normalizace hledal pravdu v místech, která byla nonkonformní, lehce nebezpečná a stála i vně duchovní orientace rodiny. Dnešní studentský kněz u Nejsvětějšího Salvátora v Praze studoval kolem r. 1968 na pražské filozofické fakultě sociologii a filozofii a zajímal se (bokem) i o psychologii. R. 1972 promoval a na sklonku téhož roku se po několika letech hledání rozhodl stát knězem. Sice pracoval v různých civilních zaměstnáních, ale již od podzimu r. 1973 byl připravován tajným duchovním průvodcem („tutorem“), jehož jméno zůstalo nevyřčeno (nebyl jím pozdější ministr školství prof. dr. P. Piňha?). Po deseti letech průpravy a práce byl r. 1987 v Erfurtu tajně vysvěcen na jáhna a o rok později na kněze. Dostal se do blízkosti kardinála F. Tomáška a spolupracoval s elitou katolického českého duchovenstva. Po r. 1989 doplnil svá studia postgraduálním kursem na Lateránské univerzitě v Římě, kde získal hodnost licenciáta teologie, která byla v Praze nostrifikována jako vědecká hodnost *Dr.* a mladý kněz mohl vstoupit na akademickou půdu. Nejprve působil na pražské teologické fakultě, kde byl pověřen přednáškami z oboru „praktické psychologie a sociologie“. Srazil se s konzervativní většinou profesorského sboru a r. 1992 musel fakultu opustit. Tím se uzavřely ambice T. Halíka-teologa a otevřel

se prostor pro religionistu a sociologa. Již koncem r. 1992 se habilitoval na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity v oboru sociologie (souběžná habilitace na Papežské teologické fakultě z oboru praktické teologie v polské Vratislavi nebyla v České republice posouzena jako právně relevantní) a brzy po konfliktu s pražskými teology byl požádán, aby se zúčastnil znovuzaložení religionistiky na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Zaměřil se na tematický blok „náboženství v pohledu filozofie a společenských věd“ a nepochybně vzbudil zájem studentů. Na pražské Filozofické fakultě je dodnes interním pedagogem, ale o profesuru se opět ucházel na fakultě sociálních věd Karlovy univerzity, kde byl v dubnu r. 1997 jmenován profesorem v oboru sociologie. Neň však jejím interním zaměstnancem a ani v současné době tam externě nepřednáší.

Tak složité jsou cesty nás religionistů, kteří se dobíráme svého oboru z různých zdrojů.

Krátké ohlédnutí po akademické dráze T. Halíka nechce ovšem umenšit všechny jeho další aktivity, zejména v Křesťanské akademii a církvi. Kniha skýtá v tomto pohledu mnoho příležitostí k zamyšlení, zejména vzhledem k současné krizi katolictví. Sám T. Halík se ve vřavě současného světa utíká do ráje negativní teologie, kde září mystické autority Mistra Eckharta, Jana od Kříže a Teresy z Avily. Halíkově směřování je signifikantní; chce obrátit pozornost k „druhé (lepší) tváři“ českého katolictví, k ekumenismu a diskusí, třebaže sám zůstává „poučující“ a soběstředný. I tak však Jandourkova kniha rozhovorů s T. Halíkem – chtěla-li vybičnout k polemikám – je důležitá a podnětná.

PAVEL SPUNAR

**Marie Bláhová –
Ivan Hlaváček (eds.),
Břevnov v českých dějinách,
Praha: FF UK 1997, 142 s.**

Tisíciletá historie českých zemí je provázena přítomností řehole sv. Benedikta. Miléniu již Univerzita Karlova věnovala sborník